

TRABZON'DA SON YAZMACI AİLELER VE YAZMACILIĞIN YAŞATILMASINDA ÖRNEK BİR MODEL: KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ YAZMA BASKI ATÖLYESİ*

Nazmiye AYDIN*

ÖZ

Ülkemizde bir halk sanatı olarak doğup gelişen yazmacılık, birçok meslek dalını beslemiş ve bir ticaret alanı oluşturmuştur. Osmanlı İmparatorluğu, Anadolu'da bazı mesleklerin belli bölgelerde yaptırılmasını zorunlu hale getirmiş ve yazmacılığın bir meslek haline geldiği bazı şehir ve semtler ortaya çıkmıştır. Zamanla, gelişen ve kullanımı yaygınlaşan bir halk sanatı olan yazmacılık, farklı bölgelerde de üretilmeye başlanmıştır.

Bu çalışmada, geçmişte Trabzon ve ilçelerinde yapılan, ancak bugün unutulmuş olan yazmacılık mesleği ile uğraşan aileler araştırılarak, Trabzon'da yazmacılığın tarihsel süreci hakkında bilgi edinilmiştir. Türk Yazmacılık Sanatı açısından malzeme, teknik, boya, kalıp, motif ve kompozisyon ayrıntılarına inilerek, yerel ve kültürel değerler açısından önemi vurgulanmıştır. Ayrıca unutulmaya yüz tutmuş bu geleneksel halk sanatının yaşatılıp gelecek kuşaklara aktarılması amacıyla kurulan örnek bir yazma baskı atölyesinin tanıtımı yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Yazmacılık Sanatı, Karakalem Yazma, Çember (Çömber), Trabzon Halk Sanatı, Yazma Baskı Atölyesi

THE LAST BLOCK PRINTER FAMILIES IN TRABZON AND A SAMPLE MODEL FOR ITS SURVIVAL; KARADENİZ TECHNICAL UNIVERSITY BLOCK PRINTING WORKSHOP

ABSTRACT

Block printing that emerged and developed as a type of folk art in Anatolia was not only a special cultural activity; various professions were nourished around block printing and a trade sector flourished in time. It was obliged by the Ottoman Empire that certain regions be engaged in certain fields of occupation, as a result of which some cities and districts in the country turned to the sites of block printing. Over time, block printing, developing as a sort of folk art, gained popularity in different regions as well. This study, investigating the families dealing with the profession of block

* Gönderim tarihi: 05.05.2017. Kabul tarihi: 17.10.2017.

* Öğr. Gör., KTÜ Trabzon Meslek Yüksekokulu, Tekstil, Giyim, Ayakkabı ve Deri Bölümü, TRABZON. nazmiyeaydin@ktu.edu.tr ORCID: 0000-0002-3358-671X

printing in Trabzon and its districts, aims to explore the history of block printing, which looks moribund nowadays. The study sheds light on the essential elements of the profession such as material, technique, composition, painting, patterns and motifs employed in the Art of Turkish Block Printing. The study highlights the significance of the profession as a cultural and local heritage. Lastly, the study reviews a sample of block printing workshop having been intended to introduce this traditional folk art to the younger generations.

Keywords: Art of block printing, Charcoal Yazma, Çömber, Trabzon Folk Arts

Giriş

Yazmacılık, çok zengin kültürümüz içinde özel bir yere sahip, modern yaşamın çizgisine ayak uydurmaya çalışan geleneksel el sanatlarımızdandır.¹ Tekstil tarihinde Türk yazmalarının bilinen en eski örnekleri Beylikler dönemine aittir. Yazmaların günümüze ulaşan en eski örneği, Askeri Müzede sergilenen Sultan 1. Murat'a ait, 1369 yılında Kosova Savaşında kullanılmış bir sancaktır. Topkapı Sarayı'nda bulunan iki adet tılsımlı gömlek ve Türk- İslam Eserleri Müzesi'ndeki Sultan II. Beyazıt'ın tılsımlı gömleği, 16. yy yazmalarından günümüze ulaşan örneklerdir. Çeşitli müzelerde sergilenen giysi ve örtülerin ortak özellikleri, bu eserlerin, saray atölyelerindeki yazmacı ve işlemeciler tarafından yapılmış olmasıdır.²

Yazmacılık, adından da anlaşılacağı gibi bir baskı mesleği olarak doğmamıştır. Gergef, kasnak veya ayaklı çerçeveye geçirilen bezlere, kalem ile çizilen motiflerin, fırça kullanılarak, kök boyalar ile boyanmasıyla yapılan bir sanat olduğu için adına yazmacılık denilmiştir.

Yazmacılık, beceri ve ustalık isteyen zahmetli bir iş olup, bu işin ustaları, kumaş üzerinde adeta bir ressam gibi çalışmışlardır. Böylesine yoğun emek verilerek yapılan çalışmalar sonucu, üretilen yazmaların da sanat değeri oldukça yüksek olmuştur.

Fırça ve kalem ile desenlenip renklendirilen yazmalar daha sonra yerini üretim kolaylığı nedeniyle ahşap kalıplarla basılan yazmalara bırakmıştır.³

Bugün hala kullanılan bu yazmalar, yörelere göre yemeni, çit, çevre, çember, Trabzon yöresindeki deyişle çömber veya kehat (kâğıt) çömber diye isimlendirilmektedir.

Bu el sanatının örnekleri, çoğunlukla kadınların geleneksel baş bağlamada kullandıkları çemberlerde ve sokağa çıkarken başlarına aldıkları örtülerde görülür. Ayrıca bohça, sofrta örtüsü, masa örtüsü, yorgan yüzü,

¹ Zeynep Tezel, Yazmacılık, <http://idesanat.com>, <http://www.blogsiteniz.com>; <http://www.megep.meb.gov.tr>

² www.ismek.ist

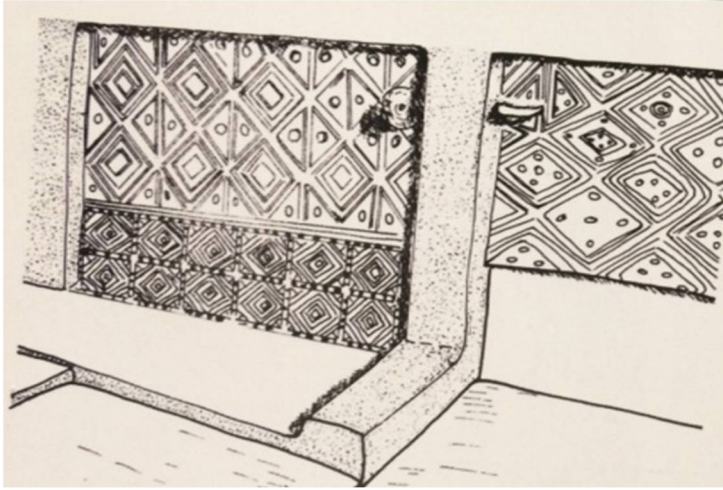
³ <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/40146/001641398010.pdf?sequence=1&isAllowed=1>

seccade, mendil, yastık yüzü, sedir örtüsü, peşkir, yağlık, gömlek ve kavuk örtüsü olarak ta kullanılmıştır.⁴

1. Anadolu’da Yazmacılık

“Yazma” sözcüğü, 16. yüzyılda kumaş parçaları üzerine ustalar tarafından kalem ve fırça ile desenler çizilmesi (yazılması) tekniğinden gelmektedir. Reyhan Kaya geleneksel Anadolu sanatlarından olan yazmacılığı, “oyulmuş ahşap kalıpların, çeşitli boyalar kullanılarak, kumaş üzerine basılması veya elle resmedilmesi ile yapılan bir kumaş süsleme sanatı” olarak tanımlamıştır.⁵

Anadolu’da yazmacılığın ne zaman ortaya çıktığı konusunda kesin bilgi olmamasına rağmen bu sanatın arkeolojik kazılar sonucunda M.Ö. 700’lü yıllarda Hititler döneminde başladığı düşünülmektedir. Hititlere ait pişmiş kilden çok sayıda mühür damgalarının bitkisel boyalar kullanılarak basılması, yazmacılığın bu dönemde başladığını göstermektedir.⁶

Fotoğraf 1.Çatalhöyük’te bulunmuş duvarları kalıp baskılarla bezendiği düşünülen bir duvar görüntüsü. Jack Yakar, *Prehistorie Anatolia*, s.135.⁷

Yazmacılık mesleği Orta Anadolu’da gelişmiş ve Anadolu’nun diğer kentlerine yayılmıştır. Çok zengin kültürümüz içinde özel bir yere sahip olan yazmacılık, geleneksel giyim kuşamın bir parçası olarak Anadolu’da her dönem, belli merkezlerde, yazma ustaları tarafından üretilmiştir. Osmanlı

⁴ <http://yumurtaliekmek.com>, Yazmacılık nedir?

⁵ Reyhan Kaya, *Türk Yazmacılık Sanatı*, Türkiye İş Bankası, İstanbul 1974, s. 9.

⁶ Yıldız Üçok, “Tablo Değerinde Yazmalar”, *Cumhuriyet Dergisi*, Yıl: 1987, S: 76, s.31.

⁷ M. Sırrı Demirci, *Elvan Yazmalar Diyarı Tokat*, Can Ofset, Tokat 2016, s. 40.

İmparatorluğu döneminde yazmacılık bir süre sadece Tokat ilinde yapılmış, zamanla bu sanat farklı illere de yayılarak en güzel örneklerini XVI, XVII ve XVIII. yüzyıllarda İstanbul yazmacılığı ile vermiştir. Bu sanat, İstanbul'da Çengelköy başta olmak üzere Kandilli, Kuzguncuk, Arnavutköy gibi boğazın Anadolu yakası ve kıyı şeridinde çok gelişmiştir.⁸

Anadolu'da yüzyıllardır yazmacılık mesleğinin yapıldığı Tokat, Kandilli, Bartın, Zile, Amasra, Kastamonu, Yozgat, Bursa, Mardin, Erzincan ve Gaziantep gibi şehirler dışında geçmişte Trabzon'da da yazmacılığın, yöresel deyişle çömberciliğin var olduğu, yapılan araştırmalarla ortaya konmuştur.

2. Trabzon'da Yazmacılık

Trabzon'un 1461'de Fatih tarafından fethedilerek Osmanlı topraklarına katılmasından sonraki süreçte kentte çok çeşitli ve değişik türde el sanatı üretimi yapıldığı, tarihi kayıtlara yansımıştır. Fetihten yaklaşık yüz yıl sonra yapılan 1562 tarihli tahrir göre kentte abacı, bezzaz, boyacı, cüllah (dokumacı), halıcı, hallaç, hayat (terzi) iplikçi, kazaz, kuşakçı, takkeci, urgancı ve *yaşmakçı* gibi tekstille ilgili iş kolları mevcuttu. Bu iş kolunda üretim, keten bezi, iplik, üstübu vb. ürünler kullanılarak yapılmaktaydı. 1562'de kentte yaşmakçılık yapan bir esnaf, bu iş kolundaki toplam üretimin yaklaşık %3'ünü üretmekteydi.⁹

Ancak sanayi devrimi ve endüstrileşmenin de etkisiyle geleneksel el sanatları, zaman içinde kaybolmaya yüz tutmuştur. Bunlar arasında semercilik, yazmacılık, kırpıntı yer kilimi dokuma gibi meslekler önde gelenleridir.¹⁰

Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Tarihi adlı eserde, 1924 tarihli *Temettü Defteri* kayıtlarına göre "Sanayi Evleri" olarak adlandırılan, büyük çoğunluğu tezgâh tarzı üretim araçlarıyla çalışan ve daha çok *zanaat* olarak nitelendirilebilecek işletmelerden Trabzon'da 3 adet peştamal, havlu ve çarşaf dokuyucusu, 60 adet terzi ve abacı, 42 adet kunduracı, 4 adet peştamal, havlu ve çorap dokuyucusu, "4 adet çömber ve yaşmakçı" olmak üzere toplam 410 adet iş yeri olduğu belirtilmektedir. 1927 yılında yayımlanan *Türkiye Salon ve İlanat Gazetesi*'nin Trabzon sayısının kentin iktisadi profilini yansıtan kısmında Trabzon'un merkezinde faaliyet gösteren mesleklerin/iş kollarının bir listesi yapılmıştır. Trabzon Rehberi Meslek Fihristi'nde Trabzon'daki yazma tüccarlarının tablosu verilmiştir. (Tablo 1).

Söz konusu tablodan, kadınlara yönelik hizmet veren yazma tüccarları olarak Babayoğurtzâde İhsan, Yakup Reiszâde Yakup ve Murtezazâde

⁸ <http://yumurtaliekmek.com>, Yazmacılık nedir?

⁹ M. Hanefi Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2002, s. 423-424.

¹⁰ Fatma Yıldırım, *Sözlü Kültür ve Gelenek Bağlamında Trabzon Yöresi El Sanatları*, KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Trabzon 2014, s. 86.

kardeşlerin bu sektörde faaliyet gösterdikleri anlaşılmaktadır.¹¹

M. Reşat Sümerkan, 1980’li yılların başına kadar Trabzon’un Vakfikebir ve Çarşıbaşı ilçeleri ile kent şehir merkezinde yazmacılık yapıldığını, üretilen yazmalarda daha çok karakalem ve kireç söktürme tekniğinin kullanıldığını, son olarak da Vakfikebir kökenli Köksal Bankoğlu tarafından Değirmendere

seminde kurulan yazmacılık atölyesinde serigrafi tekniği ile yazma baskı yapıldığını belirtmiştir.¹² Öte yandan Trabzon’daki geçmiş 19. yüzyıla kadar inen yazmacılık sanatının buradan Anadolu’nun başka illeri ve yörelerine de taşındığı görülmektedir. Nitekim bu sanat, Türk Yazmacılık Sanatının önemli merkezlerinden biri olan Bartın’a da Trabzon’dan nakl edilmiştir. Zira Trabzonlu yazmacılık sanatı ustası Dursun Ofluoğlu’nun 1800’lü yıllarda Bartın’a göç ederek burada yirmi yıl kadar yazmacılık yaptığı, yetiştirdiği ustalar tarafından ölümünden sonra bu sanatın 1940 yılına kadar sürdürüldüğü bilgisi kaynaklara yansımıştır.¹³

Her ne kadar 19 ve 20. yüzyıl başlarında Trabzon’da yazmacılık sanatının faaliyette olduğu bilinse de teknolojinin gelişmesinin de etkisiyle zamanla unutulmuş olan “çömbercilik”, “yazmacılık” mesleğini canlandırmak, yaşatmak ve gelecek kuşaklara aktarmak amacıyla 1940’lı yılların başında, Trabzon eşrafından Hafız Ali Manzak, Mustafa Erkut ve oğlu

Trabzon Rehberi Meslek Fihristi			
	Sahife		Sahife
Eczaneler	8	Sarraf ve Halı Tüccarları	16
Oteller	8	Sandıkçılar	16
Otomobil	8, 9	Trabzon Elektrik Şirketi	9
Otomobil Şoför Mektebi	9	İtr, İtriye	16
İplik ve İp Tüccarları	8	Osmanlı Bankası	10
Bakircılar	11	Gazete, Matbaa	16
Balık Yağı Tüccarları	11	Fabrikalar	17, 18
Bakkaliye	11	Ford, Fordson	9
Perukârlar	11	Fotoğraf	18
Tüccar ve Komisyoncu	11, 12	Kürtasiye	18
Tuhafiye Tüccarları	12, 13	Kantariye Tüccarları	18, 19
Terziler	13	Kunduracılar	20
Tamirci	13	Kavafiye	20
Tenekeçiler	13	Kuyumcular	20
Tütün Eksperi	13	Kereste Tüccarları	20
Çankıcı, Çapulcu	13	Liman İhisar Şirketi	10
Hazır Elbise, Çuha	13	Manifatura Tüccarları	20, 21
Hırdavat, Demir Hırdavat	13, 14	Mahrukât Tüccarları	21
Hattat	14	Milli Oto	9
Debbâğı, Deri, Kösele	14	Mobilya, Marangoz	22
Demir Tüccarları	14	Vapur, Vesait, Nakliye	22
Doktor, Dış Tabibi	14, 15	Yazma Tüccarları	22
Zahire Tüccarları	15	Yağ Tüccarları	22
Züccaciye Tüccarları	15	Yorgancılar	22
Saat Tüccarları	15	-	-
Seracılar	15	-	-
Silahçılar	15	KAZALAR	-
Stigorta	10	Akçaabat (Polisthane)	22, 23
Sinema	16	Büyük Liman (Vakfikebir)	23
Sapka Tüccarları	16	Sümmene	24
Sekizciler	16	Karadeniz Nahiyesi (Anakü)	24

Tablo 1: Trabzon Rehberi Meslek Fihristi

¹¹ Hikmet Öksüz-Veyssel Usta-Kenan İnan, *Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Tarihi 1884-1950*, İber Matbaacılık, Trabzon 2009, s. 126, 144, 149.

¹² M. Reşat Sümerkan, *Trabzon Yöresi Geleneksel El Sanatları*, Eser Ofset, Trabzon 1998, s.135-137.

¹³ Zeynep Tezel, “Yazmacılık Sanatında Desenleme Teknikleri (Kalıp Tekniğiyle Ağaç Baskı Uygulama Örneği)”, *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, Yıl 2009, S: 25, s. 28.

Osman Erkut'un İstanbul'a gitmişler ve çömbercilik mesleğini öğrenip Trabzon'a geri döndükten sonra ailelerine de öğreterek Trabzon'da çömber üretimini yeniden başlatmışlardır.¹⁴ Hafız Ali Manzak, Mustafa Erkut ve oğlu Osman Erkut o dönem Trabzon'da çömbercilik mesleğinin yaygınlaşması ve bölgede sektör oluşturması için de yoğun çaba sarf etmişler, yaptıkları çömberler başta İstanbul piyasası olmak üzere Trabzon ve çevresinde de satışa sunulmuştur. 1940'lı yıllardan itibaren bir süre bölgenin yazma, yöresel deyişle çömber ihtiyacının büyük bir kısmı bu aileler tarafından üretilen ürünlerle karşılanmıştır. Manzak ve Erkut aileleri, Trabzon ili Beşikdüzü ilçesi Sayfancık köyünde yazmacılığı bir meslek haline getirmiş, bu ailelerin yaptığı çömberler, Mustafa Erkut, Osman Erkut ve Hafız Ali Manzak tarafından Beşikdüzü, Şalpazarı, Eynesil, Espiye pazarlarında satışa sunulmuştur.

Daha sonraki yıllarda Hafız Ali Manzak çömberciliği bırakmış, bu meslek Mustafa Erkut, oğlu Osman Erkut ve aileleri tarafından 1970'li yılların sonuna kadar devam ettirilmiş olmasına rağmen meslek bugün Trabzon'da unutulmuş meslekler arasında yer almıştır.¹⁵

3. Trabzon'da Yazmacılık Yapmış Aileler

Bu çalışmada, geçmişte Trabzon'da yazmacılıkla uğraşan aileler araştırılmış, Trabzon'da çok küçük yaşta yazmacılık işine başlamış Erkut ailesinin üçüncü kuşak yazmacısı Meral Erkut Yol, Manzak ailesinin ikinci kuşak yazmacıları Habibe-Havva Manzak kardeşler ve aynı aileden üçüncü kuşak Ali Manzak, Nalbant ailesinden üçüncü kuşak Halil İbrahim Nalbant ile söyleşi yapılmıştır. Bu görüşmelerde elde edilen verilerin yanısıra Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası'ndan alınan bilgilerden ve literatüre geçmiş yazılı kaynaklardan yararlanılarak yazmacılığın Trabzon'daki tarihsel süreci irdelenmiştir.

3.1. Erkut Ailesi

Erkut ailesinin üçüncü kuşak yazmacısı, 1957 doğumlu Meral Erkut Yol ile 2016 yılı Temmuz ayında yapılan söyleşi ile Trabzon'da yazmacılığın yakın tarihi hakkında çok önemli bilgilere ulaşılmıştır.

Meral Erkut daha çocukken, babası Osman Erkut, 1962 yılında Trabzon ili Beşikdüzü ilçesi Sayfancık (eski adı İstile) köyünde kısa bir süre yazmacılık yapmış, daha sonra aile Trabzon'a taşınmış ve Faroz semtinde oturdukları yedi ayrı evde çömbercilik ile geçimini sağlamaya çalışmıştır.¹⁶

¹⁴ Ayşe Fıçıoğlu-Nazmiye Aydın, "Trabzon'da Unutulan Meslek Çömbercilik (Yazmacılık)", *Uluslararası Kültür, Sanat, Folklor Kongresi/ Sanat Etkinlikleri*, Ed. Osman Kunduracı-Ahmet Aytaç, Rostov-Na-Don/Rusya, Anka Basım Yayın Ltd.Şti. s.313-320

¹⁵ Fıçıoğlu-Aydın, *a.g.m.*, s. 313-320.

¹⁶ Meral Erkut Yol (Osman Erkut'un kızı), 1957 Doğumlu, 29 Temmuz 2016 tarihli söyleşi.

Ailenin Faroz semtinde yazmacılık yaptığı birinci ve ikinci evlerin yerlerine apartman yapıldığı için üretim alanları ile ilgili görüntü alınamamıştır.

Üçüncü ev, Faroz Semtinde olup, Meral Erkut İlkokul 1. ve 2. sınıfta iken aile bu evde yazmacılığa devam etmiş, Meral Erkut henüz küçük olduğu için bu evde yazma işine henüz tam anlamıyla girmemiş, kendisine basit işler yaptırılmıştır.

Dördüncü ev de yine Faroz Semtinde olup, Meral Erkut, İlkokulu bitirdikten sonra, 13 yaşında yazmacılığa burada başlamış, kendi deyimiyle artık tezgâh başına oturmuştur.¹⁷

Fotoğraf 2¹⁸Fotoğraf 3¹⁹Fotoğraf 4²⁰Fotoğraf 5²¹

Fotoğraf 6 ve 7'de görüldüğü gibi oldukça büyük bir bahçesi olan, bu tek katlı dördüncü evde kapı önünde yazma baskı yapılıp, denizde yıkandıktan sonra bahçede kurutulup, yine evin önündeki taşlıkta, karşılıklı oturan iki kişi tarafından katlama işlemleri yapılmıştır.

Osman Erkut ve ailesi, yazmacılığı iyice geliştirdiği dönemde beşinci ev (Fotoğraf 5) olarak yine Faroz semtinde yazmacılığa devam etmiş, 2016 Temmuz ayında alınan görüntüde evin halen kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.²²

¹⁷ Meral Erkut Yol (Osman Erkut'un kızı), 1957 Doğumlu, 29 Temmuz 2016 tarihli söyleşi.

¹⁸ Fotoğraf 2: Meral Erkut'un ailesinin yazmacılık yaptığı üçüncü ev, Temmuz 2016 (N. Aydın arşivi).

¹⁹ Fotoğraf 3: Meral Erkut ve ailesinin yazmacılık yaptığı dördüncü ev dış görünüşü, Temmuz 2016 (N. Aydın arşivi).

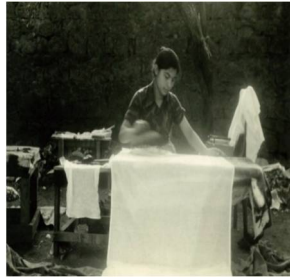
²⁰ Fotoğraf 4: Meral Erkut ve ailesinin yazmacılık yaptığı dördüncü ev ve bahçe görünüşü, Temmuz 2016 (N. Aydın arşivi).

²¹ Fotoğraf 5: Meral Erkut ve ailesinin yazmacılık yaptığı beşinci ev dış görünüşü (N. Aydın arşivi).

²² Meral Erkut Yol (Osman Erkut'un kızı), 1957 Doğumlu, 29 Temmuz 2016 tarihli söyleşi.

Fotoğraf 6²³Fotoğraf 7²⁴

Osman Erkut ve ailesi 1972 yılında altıncı ev olarak, Pazarkapı Mahallesi'nde, kemerin az üstünde, Yarımbyıklar olarak tanınan zengin bir ailenin, tam bir konak yapısındaki evinin alt katında yazmacılığa devam etmiştir. Artık 15 yaşında olan Meral Erkut, bu evde iki yıl yazmacılık yaptıklarını, ev sahipleri kirayı artırınca ev değiştirdiklerini belirtmiştir.²⁵ Bugün ise bu evin yerinde beş katlı karkas inşaat bulunmaktadır.²⁶

Fotoğraf 8²⁶Fotoğraf 9²⁷Fotoğraf 10²⁸

Aile yedinci ev olarak, 1974 yılında, yine aynı mahallede, eski Çocuk Yuvası'nın arkasında Kalaycıların evinde iki sene kalmıştır. Evin bahçesi

²³ Fotoğraf 6: Meral Erkut ve kardeşi dördüncü evin bahçesinde yazma baskı yaparken (N. Aydın arşivi).

²⁴ Fotoğraf 7: Meral Erkut dördüncü evin bahçesinde yazma baskı yaparken (N. Aydın arşivi).

²⁵ Meral Erkut Yol (Osman Erkut'un kızı), 1957 Doğumlu, 29 Temmuz 2016 tarihli söyleşi.

²⁶ Fotoğraf 8: Meral Erkut'un annesi beşinci evin bahçesinde yazma asarken (N. Aydın arşivi).

²⁷ Fotoğraf 9: Meral Erkut, Moloz semti Pazarkapı Mahallesi'ndeki beşinci evin bahçesinde, baskı tezgahında, tülent üzerine baskı yaparken. Fıçıoğlu, *a.g.e.*, s. 313-320.

²⁸ Fotoğraf 10: Pazarkapı Mahallesi'nde altıncı evin yerindeki karkas inşaat, Temmuz 2016 (N. Aydın arşivi).

oldukça büyük olup, yazmalar evin önündeki taşlıkta bulunan sulukta yıkanıp, bahçede kurutulmuş, kışın ise evin içinde, alt katta doğu tarafındaki büyük odada baskı ve kurutma işlemleri yapılmıştır.²⁹

Bu semtte kentsel dönüşüm nedeniyle yıkım yapıldığı, ancak bu yedinci evin henüz yıkılmamış olduğu gözlenmiştir. Daha sonra, 1976 yılında sekizinci ev olarak, Yenicuma Mahallesi'nde bahçeli bir eve taşınan aile, yazma yapımını burada sürdürmüş, yazmaları yıkama işlemi evin bahçesinde bulunan havuzda yapılmıştır. Havuz suyu, deniz suyu gibi iyotlu olmayıp, kireçli olmasına rağmen denizin oldukça uzak ve evin deniz seviyesinden çok yüksekte olması nedeniyle çömberler, yıkama işlemi için deniz kenarına götürülmeyip bahçedeki havuzda yıkanmıştır. Meral Erkut 1976 yılında nişanlanmış, 1978 yılında ise evlenerek yazmacılık işini bırakmıştır. 13 yaşında yazmacılık işine başlamış, kendi deyimiyle “tezgâhın başına oturmuş” olan Meral Erkut, ailece günde yaklaşık 100- 200 adet yazma bastıklarını, bu yazmaların daha çok karakalem tekniğinde üretildiğini ifade etmiştir.³⁰

Fotoğraf 11³¹

3.1.2.Erkut Ailesi Yazmaları ve Kalıpları

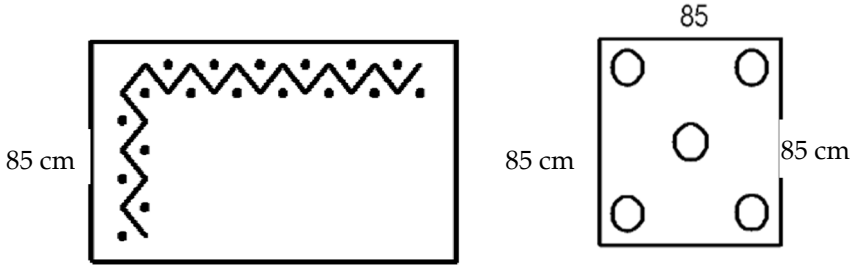
Temmuz 2016 tarihinde yapılan söyleşide Meral Erkut, karakalem yazma yapımı için beyaz tülbentleri önce gövde boyasına bastırdıkları, tülbentin her yeri aynı oranda, gövde boyasını eminceye kadar boyanın içinde bekletildiği, bu sürede tülbentin açık yeşil bir renk aldığı, rengi değişen tülbentleri gövde boyasının içinden çıkarıp, kuruya yakın derecede iyice sıkarak baskı masasına yaydıklarını ifade etmiştir. Bu tülbent üzerine baskı yapmak için ise ayrı bir yerde sönmemiş kireç ve zambak karışımından baskı boyası hazırladıklarını, masa üzerine serili durumdaki tülbente baskı yapmak için kalıpların desenli yüzünü bu karışıma bastırıp, kalıbı tülbent üzerine vurduklarını, bu aşındırma (kireç söktürme) tekniğinde üretilen

²⁹ Meral Erkut Yol (Osman Erkut'un kızı),1957 Doğumlu, Temmuz 2016 tarihli söyleşi.

³⁰ Meral Erkut Yol (Osman Erkut'un kızı),1957 Doğumlu, 7 Şubat 2017 tarihli söyleşi.

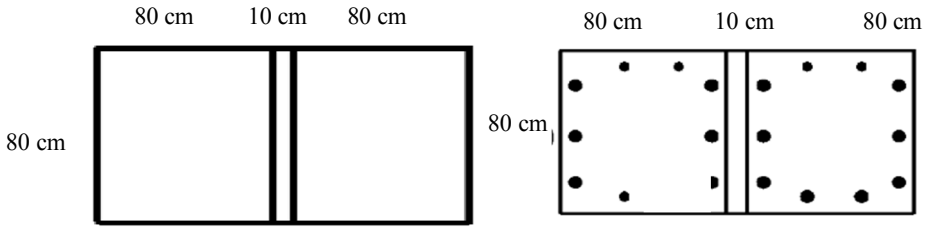
³¹ Fotoğraf 11: Yedinci evin, 7 Şubat 2017 tarihinde önden, yandan ve içten görünüşü (N. Aydın arşivi).

karakalem yazmalarda yıkama işlemi sonrası zeminin siyah renk, baskı yapılmış desenin ise beyaz renk aldığını anlatmıştır. Meral Erkut, Karakalem yazmalarda daha çok Şekil 1’deki deseni kullandıklarını, sadeliği nedeniyle, bu desenin genellikle evli ve yaşlı kişiler tarafından tercih edildiğini ifade etmiştir.³²

Şekil 1: Karakalem Yazmalara Basılan Desen. Şekil 2: Beş dal deseninin baskı yerleri

Yapılan kare tülbentlere beş dal deseni basmak için, tülbent üzerinde köşeler ve orta olmak üzere beş kez desen vurulduğu belirtilmiştir (Şekil 2).³³ Ayrıca kare tülbentlere çift olarak baskı yapılmış, çift tülbent ortasına yaklaşık 10cm aralıklı çizgi çizilerek (Şekil 3), önce orta çizgi kenarına desen vurulmuştur (Şekil 4)³⁴

Şekil 3: Çift tülbent orta çizgileri. Şekil 4: Çift tülbent üzerindeki baskı yerleri

Baskı yapılan tülbentler kurutulmak üzere, Faroz Mahallesi’ndeki tek katlı evlerinin bahçesinde dikenli tellere asılmıştır. Kuruyanlar toplanıp evin içinde tekrar asılmıştır. Boyanın ve tülbentin ısınarak yanma olasılığına karşı toplanan tülbentler, üst üste yığılmadan yaklaşık 24 saat asılı olarak bekletilmiş, ertesi gün sabah erkenden denizde yıkamaya götürülmüştür (Fotoğraf 12)³⁵

³² Meral Erkut Yol (Osman Erkut’un kızı), 1957 Doğumlu, Temmuz 2016 tarihli söyleşi.

³³ Meral Erkut Yol (Osman Erkut’un kızı), 1957 Doğumlu, Temmuz 2016 tarihli söyleşi.

³⁴ Meral Erkut Yol (Osman Erkut’un kızı), 1957 Doğumlu, Temmuz 2016 tarihli söyleşi.

³⁵ Meral Erkut Yol (Osman Erkut’un kızı), 1957 Doğumlu, Temmuz 2016 tarihli söyleşi.

Faroz'da deniz suyuna basılan çömberler 10-15 dakika deniz suyunda bekletilmiş, yöresel söyleyişle “deniz almasın” diye başında beklenilmiştir. Yıkama ile tülbentlerin desen basılmış kısmı beyaz, diğer kısımlar ise siyah renk olmuştur. Karadeniz Sahil Yolu projesiyle deniz doldurularak oluşturulan alanda inşa edilen, bugün Şahbazoğlu Köfte Salonu'nun bulunduğu yerde, kenarı kumluk olan çok güzel bir taşlıkta yıkama işlemleri yapılmış, kumların, yıkanan tülbentlere bulaşmaması için özellikle kumluk alanda yıkama yapılmayıp taşlık yerler tercih edilmiştir.³⁶

İstanbul'da yapılan yazmaların da genellikle deniz suyu ile yıkandığı ve böylece boyanın daha iyi sabitlendiği birçok kaynaktan ifade edilmektedir. Fatma Pamir Akbil, İstanbul'da belli bölgelerde gelişen yazmacılığın sebebini; “Boyasının tespitinde bol tuzlu suya ihtiyaç gösterdiğinden İstanbul'da Yeniköy, Kandilli, Üsküdar, Samatya, Yedikule gibi deniz kıyısı semtlerde atölyeleri vardır” şeklinde yorumlar.³⁷

Yıkanan tülbentler torbalara koyulup, omuzda taşınarak birbirine değmeyecek şekilde bahçedeki dikenli tellere asılarak kurutulmuş, kuruyan tülbentler toplanmış, evin kapısının önünde ve yerde karşılıklı oturan iki kişi tülbenti gergin bir şekilde tutarak ikiye katlamış, ikiye katlanmış tülbent yere serilip, elle düzeltilmiş, aynı işlem tekrarlanarak tülbentler üst üste dizilmiş, daha sonra onarlı, yirmişerli paketler yapılarak satışa sunulmuştur.³⁸

Fotoğraf 12³⁹Fotoğraf 13⁴⁰

1970'li yıllarda kâğıt, yöresel deyişle kehat çömberler çıkmış, bu kehat çömberlerde desenin içi mavi, kırmızı, sarı gibi renkler kullanılarak renklendirilmiş ve böylece ilk renkli çömberler üretilmiştir. Ancak bu iş zahmetli olduğu için yaklaşık bir yıl kadar yapılmış, daha sonra bırakılmıştır.

³⁶ Meral Erkut Yol (Osman Erkut'un kızı), 1957 Doğumlu, Temmuz 2016 tarihli söyleşi.

³⁷ Fatma Pamir Akbil, *Türk El Sanatlarından Örnekler*, Akademi Yayınları, İstanbul 1970, s. 29.

³⁸ Meral Erkut Yol (Osman Erkut'un kızı), 1957 Doğumlu, Temmuz 2016 tarihli söyleşi.

³⁹ Fotoğraf 12: Trabzon / Faroz semtinde, deniz kenarında yazmaların yıkanması (N. Aydın arşivi).

⁴⁰ Fotoğraf 13: Meral Erkut'un annesi Trabzon Moloz semti, Pazarkapı Mahallesi'ndeki beşinci evin bahçesinde, karşısındaki kişi ile yazma katlarken (N. Aydın arşivi).

Bu tülbentler kâğıt içinde saklanıp, satışa sunulduğu için Trabzon yöresinde, daha çok kırsal kesimde *kehat çömber* olarak isimlendirilmiştir. Kâğıtlar 22,5 x 45cm boyutunda olup 1/16 olarak katlanan çömber, kâğıdın yarısının üstüne koyulup, diğer yarısı çömber üstüne katlanarak 22,5x 22,5cm boyutunda katlanmış kâğıt arasında satışa sunulmuştur. Paketlenen çömberler çoğunlukla at arabasına konularak, bazen de bugün Numune Hastanesi dolmuş durağında bulunan uzun kuyruklu Şavrole taksi ile Canoğlu Ticarete getirilmiş ve satışı burada yapılmıştır. Meral Erkut, ailesi ile birlikte yazmacılık yaptığı gençlik yıllarında gövde ve baskı boyalarını da hazırlamış, boyaları el ile karıştırdığı için de kolları dirseğe kadar siyah renkte boyanmış, siyah boyanın tırnak aralarına da girmesi nedeniyle bir yere gitmeye utandığını, düğüne, derneğe, gezmeye hiçbir yere gitmediklerini belirtmiştir.⁴¹

Fotoğraf 14⁴²Fotoğraf 15⁴³Fotoğraf 16⁴⁴

Erkut ailesinin yazmacılık yaptığı döneme ait fotoğraflar, bir adet baskı kalıbı, bir adet bohça ve iki adet yaşmak, Meral Erkut Yol tarafından Bölümümüz Giysi Müzesine bağışlanarak Trabzon'da yapılan yazmacılık konusundaki çalışmalara çok önemli katkı sağlamıştır.

Fotoğraf 17⁴⁵Fotoğraf 18⁴⁶

⁴¹ Meral Erkut Yol (Osman ERKUT'un kızı), 1957 Doğumlu, 29 Temmuz 2016 tarihli söyleşi.

⁴² Fotoğraf 14: Erkut ailesinin yazma yapımında kullandığı baskı kalıbı (N. Aydın arşivi).

⁴³ Fotoğraf 15: Erkut ailesinin yazma yapımında kullandığı baskı kalıbı (N. Aydın arşivi).

⁴⁴ Fotoğraf 16: Erkut ailesinin yazma yapımında kullandığı baskı kalıbı (N. Aydın arşivi).

⁴⁵ Fotoğraf 17: Erkut ailesinin yazmacılık yaptığı döneme ait, namaz başörtüsü olarak basılan yaşmak örneği 1 (N. Aydın arşivi).

⁴⁶ Fotoğraf 18: Erkut ailesinin yazmacılık yaptığı döneme ait, namaz başörtüsü olarak yapılan yaşmak örneği 2 (N. Aydın arşivi).

3.2. Manzak Ailesi

Yapılan araştırmada, Trabzon'da yazmacılık yapmış Manzak ailesinin üçüncü kuşağından Ali Manzak'a ulaşılmıştır. Ali Manzak bugün Kemeraltı'nda esnaflık yapan Manzaklar Manifatura'nın sahibidir. Dedesi Hafız Ali Manzak'ın 1951 yılında vefat ettiğini, ardından babası Mehmet Manzak ve annesi Havva Manzak'ın yazmacılığı devam ettirdiğini anlatmıştır. Torun Ali Manzak da 7 yaşından 10 yaşına kadar Faroz'da deniz kenarında annesiyle, pazar günleri de babasıyla birlikte yazma yıkadıklarını anlatmıştır.⁴⁷

Manzak ailesinin üçüncü kuşak mensubu Ali Manzak, ürettikleri yazmaları Semerciler Yokuşu'ndaki 27 nolu dükkânda sattıklarını, bu dükkânın bugün Akyüzler Züccaciye'nin sağ tarafındaki dükkân olduğunu belirtmiştir. Yapılan yazmaların müşterileri ise genellikle Trabzon ve kazaları, Bayburt, Gümüşhane, Rize, Görele, Tirebolu ve Espiye'den gelen esnaf olduğunu ifade etmiştir. Ali Manzak, yazmaları oturdukları evde yaptıklarını, bu evin eski adı Yalı Mahallesi, şimdiki adıyla Faroz Mahallesi'nde olduğunu, ancak evin 1965 yılında satıldığını, yazma yapımında kullanılan malzeme ve satış ile ilgili kayıt, defter, not vs. ellerinde hiçbir belge bulunmadığını belirtmiştir. Bununla birlikte o dönemde yazmacılık yapan halalarının halen hayatta olduğunu bilgisini vermiştir.⁴⁸

Ali Manzak'tan halalarının iletişim bilgileri alınmış ve iki halası ile 08. 01. 2017 tarihinde, Trabzon ili Beşikdüzü ilçesi Sayfancık köyünde söyleşi yapılarak, kendilerinden yazma yaptıkları dönem ile ilgili bilgi alınmıştır.

Halalarından biri, 1928 Doğumlu olup nüfusta Fabişi, aile arasında Habibe Manzak, diğeri ise 1934 doğumlu olup nüfusta Emine, aile arasında Havva Manzak'tır. Trabzon'da Yalı Mahallesi'nde (şimdiki Faroz Mahallesi) oturmuşlar, bu mahallede iki kız kardeş olarak çömber yaptıkları için yöre sakinleri tarafından "Çömberci Kızlar", deniz kenarında çömberleri yıkamaya giderken çizme giydikleri için "Çizmeli Kızlar" veya "Deniz Kızları" olarak isimlendirilmişlerdir.⁴⁹

Habibe (Fabişi) Manzak bugün 88 yaşındadır. 20 yaşındayken aile arasında arazi anlaşmazlığı nedeniyle gelişen husumet yüzünden anne, baba ve kardeşleriyle Beşikdüzü'ndeki köylerinden Trabzon'a taşındıklarını, Sotka Mahallesi'nde sahil yolunun üstünde, kiralık bir evde oturduklarını anlatmıştır.⁵⁰

Fabişi ve Havva Manzak, babaları Hafız Ali Manzak'ın 1940'lı yıllarda İstanbul'da yazmacılığı öğrendiği ustadan baskı kalıplarını ödünç almak istediği, vermeyince babalarının kalıbı gizlice aldığını, deseni kop-

⁴⁷ Ali Manzak (Hafız Ali Manzak'ın torunu), 10/ 06/ 1951 Doğumlu, 02.12.2016 tarihli söyleşi.

⁴⁸ Ali Manzak (Hafız Ali Manzak'ın torunu), 10.06.1951 Doğumlu, 02.12.2016 tarihli söyleşi.

⁴⁹ Fabişi Manzak (Hafız Ali Manzak'ın büyük kızı), 1924 Doğumlu, 08.01.2017 tarihli söyleşi.

⁵⁰ Fabişi Manzak (Hafız Ali Manzak'ın büyük kızı), 1924 Doğumlu, 08.01.2017 tarihli söyleşi.

yalayıp, oyma özelliğini inceledikten sonra kalıbı aldığı yere koyduğunu ve yazmacılık yaptıkları sürede de hep babalarının hazırladığını kalıplarla baskı yaptıklarını belirtmişlerdir.⁵¹

Babaları Hafız Ali Manzak, 1940'lı yıllarda yazmacılığı öğrenmek üzere gittiği İstanbul'dan Trabzon'a döndüğünde baskı denemesi yapmak istemiş, kalıbı kireç kaymağına batırıp, tülbent üzerine basmış, tülbent yıkandığında baskı yapılan desen kırmızı renk almış. Köyün en zengini Hacı Veysel Efendi'nin kızı olan eşi Hanife Hanım "bir de beyaza (kirece) batır kalıbı" demiş. Bu deneme de başarılı olmuş ve bundan sonra yazmacılığı bir meslek olarak Trabzon ili Beşikdüzü ilçesi Sayfancık köyünde eşi ve çocukları ile yapmaya başlamıştır. Daha sonra aile arasındaki arazi anlaşmazlığı nedeniyle çıkan çatışmada iki oğlu hapse girince, Hafız Ali Manzak ailesiyle birlikte Trabzon'a göçmüş, yazmacılığa orada devam etmiştir. Semerciler yokuşunda, şimdiki Akyüzler Züccaciye'ye bitişik dükkân, Hafız Ali Manzak'ın ilk dükkânı olmuş, kızları Fabişi ve Havva Manzak'ın evlerinde yaptıkları yazmalar bu dükkânda satışa sunulmuştur.⁵²

Hafız Ali Manzak, dükkân önünde taburesine oturup, gözlüklerini takarak gün boyu baskı kalıplarını oymuştur. Baskı kalıbı yapmak için önce ıhlamur ağacından kare şeklinde bloklar kesmiş, balmumunu eritip ahşap blokları eritilmiş balmumu içinde bekleterek yumuşatmış, daha sonra bu blokları kurumaya bırakmıştır. Önce, kâğıda çizdiği desenleri kuruyan ahşap bloklar üzerine geçirmiş, farklı şekildeki bir sürü eğri bıçaklarla ahşap blokları oyarak baskı kalıplarını oluşturmuştur. Kalıpları tutmak için üstüne tokmak takmış, ayrıca kalıplar yarılmasın diye de çıta çakmıştır. Kızları bu kalıpları kullanarak çömberlere baskı yapmıştır. Geniş kalıplar ile baskı yaparken, kalıp üstünde dört köşeye ve ortaya, yumruk haline getirilmiş elin arkasıyla vurularak desen kumaşa aktarılmıştır.⁵³

Hafız Ali Manzak felç olup 22 Nisan 1951 yılında 56 yaşında vefat edince geride kalan iki kızı yazmacılık işini devam ettirmiştir. Kızlar evlenip evden ayrılincaya kadar evin geçimi, bu iki kız kardeşin yaptığı yazmalarla sağlanmıştır. Habibe (Fabişi) Manzak, çömbercilik işine el atıp bu işi üstlenmiş ve 27 yaşında evlenene kadar yazmacılık yaparak evin geçimini sağlamıştır. Böylece iflas eden babasının borçlarını ve hapse giren kardeşlerinin günlük yemek ihtiyacı gibi tüm giderlerini, yazmacılıktan elde ettikleri gelirle karşılamışlardır. Ailenin yazmacılıktan para kazandığını öğrenen akrabalar, bu kardeşlerden yazmacılığı öğrenmek istemişler, ancak öğrenenlerden ticari olarak bu işi sürdüren olmamıştır.⁵⁴

⁵¹ Fabişi Manzak (Hafız Ali Manzak'ın büyük kızı), 1924 Doğumlu, 08.01.2017 tarihli söyleşi.

⁵² Fabişi Manzak (Hafız Ali Manzak'ın büyük kızı), 1924 Doğumlu, 08.01.2017 tarihli söyleşi

⁵³ Nazmiye Aydın, "Trabzon'da Yazmacılık", *Uluslararası Geleneksel Sanatlar Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, KTÜ, Trabzon 2017, s. 72- 87.

⁵⁴ Fabişi Manzak (Hafız Ali Manzak'ın büyük kızı), 1924 Doğumlu, 08.01.2017 tarihli söyleşi

Fabiş ve Havva Manzak kardeşler yazma yaptıkları dönemde büyük bir evde oturduklarını, evin ortasında geniş bir oda olduğunu, bu odada baskı için iki masa ve boya bidonlarının bulunduğunu belirterek, “ojemiz siyahtı, gerçi şimdi siyah oje moda oldu” diye espri yapıp, ardından “ancak biz, ellerimiz, tırnak aralarımız hep boya olduğu için hiçbir yere gidemez, utanırdık, dua ederken ellerimizi kaldırdığımızda siyahlığı görünecek diye hiçbir mevlide de gidemezdik” diye o günkü ruh hallerini ifade etmişlerdir. Yazma yapımında boya hazırlama, baskı, yıkama, kurutma, katlama, paketlenme gibi tüm aşamalarda çalıştığını anlatan Habibe (Fabiş) Manzak, siyah çömber, beyaz karakalem ve kehat çömber yaptıklarını, günde 100 adet kara çömber, 200 adet karakalem çömber, 20-30 tane de kehat çömber bastıklarını, kehat çömberde her rengi ayrı bastıkları için zor bir iş olduğunu, bu yüzden az sayıda basabildiklerini belirtmiştir.⁵⁵

Fabiş Manzak, boya hazırlamada bir ölçek küpü kullandıklarını, bu küpün 6-7 litre su aldığını, suya 200 gr göztaşı, 250 gr potes (potasyum klorat) ve 650gr analin kattıklarını belirtmiştir. Göztaşı ve kendi deyimiyle potes yani potasyum kloratı küpün içindeki su kaynar durumdayken katıp, içine el girecek kadar soğuyunca da analin katıp, iyice karıştırarak boyayı kullanıma hazır hale getirdiklerini belirtmiştir. Hazırlanan karışımı el taşı gibi bir leğene aktarıp, bu leğende beyaz tülbentleri önce hiç kuru yeri kalmayacak şekilde ıslatıp, sonra leğenden çıkarıp iyice sıktıklarını, daha sonra da çırparak tülbenti açarak üstü keçe serilmiş masaya yaydıklarını, gövde boyasında ıslatılarak açık yeşil renk almış tülbent kurumadan, kalıplar ile tülbent kenarlarına baskı yapıldığını, baskıda kireç söktürme boya kullanıldığını belirtmiştir.⁵⁶

Baskı yapılan yazmalar birbirine değmeyecek şekilde, güneşli havada, elektrik direğine çekilen iplere, kışın ise odaya gerilen iplere asılarak kurutulmuştur. Odanın ortasına içi köz dolu mangal koyulup mangaldan yayılan ısı ile alt kısmı kuruyan çömberler alt üst yapılarak çevrilmiş, kurutma hızlandırılmıştır. Kurudukça renkleri koyulaşıp nefti yeşil renk alan çömberler bir gün sonra da deniz kenarında yıkanmıştır. Denizden döndüğünde çömberler gölgede kurutulup katlanarak satış için manifaturacılara gönderilmiştir. Ancak renkli baskı yapılacak çömberler denizden döndüğünde bir kez de çeşme suyu ile yıkanmıştır. Bunun sebebi, deniz suyunun renklendirmede sorun çıkarması olarak belirtilmiştir.⁵⁷

Hafız Ali Manzak’ın iki kızı Fabiş ve Havva Manzak, Trabzon esnafı Ahmet Ali Murtezaoglu’na, ayrıca Kemeraltı esnafından Hızırılar, daha aşağıda Ferhat Çavuş, (KTÜ Tıp Fakültesi Kardiyoloji Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Cihan Örem’in annesinin babası) ve Reşit Çavuş’a da

⁵⁵ Fabiş Manzak (Hafız Ali Manzak’ın büyük kızı),1924 Doğumlu, 08.01.2017 tarihli söyleşi

⁵⁶ Fabiş Manzak (Hafız Ali Manzak’ın büyük kızı),1924 Doğumlu, 08.01.2017 tarihli söyleşi

⁵⁷ Fabiş Manzak (Hafız Ali Manzak’ın büyük kızı),1924 Doğumlu, 08.01.2017 tarihli söyleşi

çömber yapmışlardır. Baskı yaparken çömber kenarlarında kalıp kaymasına sebebiyet vermediği ve hatasız baskı yaptığı için, Ahmet Ali Murtezoğlu hep Fabiș Manzak'ın baskı yaptığı çömberleri tercih etmiştir.⁵⁸

Baskı yapılacak çömberler için tül bent ve astar diye tanımlanan kumaşlar kullanılmış, bu kumaşları top halinde, çömber yaptıracak manifaturacılar at arabaları ile getirip Manzaklar'ın evine bırakmış, hangi boyda çömber veya yaşmak istiyorlarsa onu belirtip baskısı biten çömber veya yaşmaklar katlanıp paketlenildikten sonra yine at arabaları ile gelinip alınmıştır.⁵⁹

3.2.1. Manzak Ailesi Yazmaları ve Kalıpları

Büyük dallı veya beş dallı çömber: 100 x 100cm boyunda, mermerşahiden yapılmıştır.

Kara hürriyet kenarlı çömber: 80-85 cm boyunda, ince astardan yapılmış, hürriyet kenar deseni basılmıştır.

Fotoğraf 19: Kara Hürriyet Kenarlı Çömber⁶⁰

Eşarp: 80 x 80cm boyda ve içi dolu olarak desenlenmiştir. Zemin siyah, dallar beyazdır. Baba Hafız Ali Manzak'ın yaptığı ufacık, çiçek desenli kalıplar ile baskısı yapılmıştır.

Avrupa yaşmak: Hint yaşmağından yapılmış kehat çömberlerdir. Her desen basılmıştır.

Namaz bezi: 135 x 80cm boyutunda, astardan yapıp, yeri beyaz, damlaları siyahtır.

Fabiș ve Havva Manzak kardeşler o dönemde kâğıt, yöresel söyleyişle kehat çömber de yapmışlardır. Yapımı oldukça zor olan, kehat çömberler için çeşitli renklerde ayrı kalıp kullanılmış, çömbere önce siyah karakalem vurulmuş, sonra sarı, ardından yeşil ve en sonra da kırmızı rengin kalıbı vurulmuştur. Kırmızı yerine mor renk vurularak da kehat çömber yapılmıştır.⁶¹

⁵⁸ Fabiș Manzak (Hafız Ali Manzak'ın büyük kızı), 1924 Doğumlu, 08.01.2017 tarihli söyleşi

⁵⁹ Fabiș Manzak (Hafız Ali Manzak'ın büyük kızı), 1924 Doğumlu, 08.01.2017 tarihli söyleşi

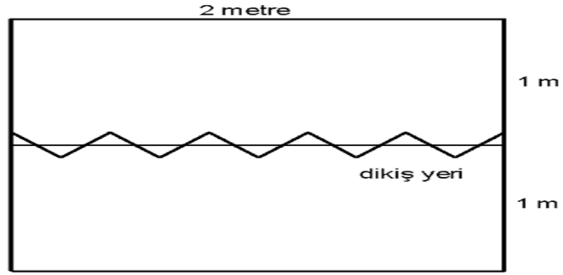
⁶⁰ Nazmiye Aydın yazma koleksiyonu

⁶¹ Fabiș Manzak (Hafız Ali Manzak'ın büyük kızı), 1924 Doğumlu, 08.01.2017 tarihli söyleşi

Ayrıca, Fabiș ve Havva Manzak kardeşler çömberden başka yorgan-cılara yorgan göbeği de basmışlardır. Eni 1 metre, boyu 2 metre olan iki kumaş, 2 metrelik boy kısmından makinede dikilerek birleştirilmiş ve bu kumaşın üstü tamamen dolacak şekilde baskı yapılmıştır. Yorgan yüzü yapımında Sümerbank hassesi (patiska) kullanılmış, bu patiskalarda zemin rengi olarak genellikle sarı, yeşil, pembe ve eflatun renkler kullanılmıştır.⁶²

Yorgan yüzü yapımında önce karakalem baskı yapıp sonra renk vurulmuş, vurulan renklerin yeşil, sarı ve kırmızı olduğu belirtilmiştir.⁶³

Fabiș Manzak “dügün bilmedik, bayram bilmedik, hep çömber yaptık” diyerek gençlik dönemlerini özetlemiştir.⁶⁴

Şekil 5: Yorgan yüzü yapımında kullanılan kumaş boyutları.

Fotoğraf 20: Emine (Havva) Manzak

Fotoğraf 21: Fabiș (Habibe) Manzak

(N. Aydın arşivi)

Fabiș ve Havva Manzak, büyük bir tahta sandık dolusu baskı kalıpları olduğunu, 1965 yılında Faroz’daki ev satılınca kalıpların kaybolduğunu ya da yakıldığını üzümlere ifade etmişlerdir. Havva Manzak babasının el emeği

⁶² Havva Manzak (Hafız Ali Manzak’ın küçük kızı), 1934 Doğumlu, 08.01.2017 tarihli söyleşi

⁶³ Fabiș Manzak (Hafız Ali Manzak’ın büyük kızı), 1924 Doğumlu, 08.01.2017 tarihli söyleşi

⁶⁴ Fabiș Manzak (Hafız Ali Manzak’ın büyük kızı), 1924 Doğumlu, 08.01.2017 tarihli söyleşi

olan kalıplardan üç tanesini hatıra olarak bugüne kadar evinde sakladığını belirtmiş ve Trabzon'da Yazmacılık ile ilgili yapılan bu çalışma nedeniyle kalıpları bölüm müzemize bağışlamıştır. Ayrıca yazmacılık yaptıkları döneme ait ellerinde hatıra olarak sakladıkları üç çömber ve bir masa örtüsünü de yine müzemize bağışlayarak Trabzon'da yazmacılık konusunda verdikleri bilgilerle birlikte, tarihe bir iz bırakmışlardır.⁶⁵

Fotoğraf 22⁶⁶Fotoğraf 23⁶⁷Fotoğraf 24⁶⁸Fotoğraf 24a⁶⁹

Fotoğraf 22-23-24'te yer alan kalıplar Hafız Ali Manzak'ın kendi oyduğu kalıplardır. Fotoğraf 22'deki kalıp yazma basmada, fotoğraf 23'deki kalıp bohça köşesi basmada, fotoğraf 24'teki kalıp ise yazma ve yorgan yüzü basmada kullanılmıştır.

3.3. Karabakoğulları Ailesi

Trabzon İli, Akçaabat İlçesi, Dürbunar Mahallesi'nde yaşamış olan ve "Çömberciler" diye bilinen Karabakoğulları ailesinden Mustafa Sayın tarafından üretilmiş yazmalara da ulaşılmıştır. Fotoğraf 25'te görülen yazma, en az 100 yıllık olup, Mustafa Sayın'ın akrabası olan Remzi Sayın'ın halası Münire Sayın'a aittir. Münire Sayın yaşıyor olsaydı bugün 122 yaşında olacaktı. Fotoğraf 25'teki Elvan Yazma, Trabzon Akçaabat'ta üretilmiş olup kenar, orta ve iç motif olmak üzere üç kalıp kullanılmıştır. Karakalem tekniği ile dış kontür olarak basılan kalıpların desen içleri ve gövde daha sonra fırça ile renklendirilmiştir.⁷⁰

Fotoğraf 26'da yer alan mavi yazma ise Tokat'ın eski yazmalarından "purket" yazmalarıyla benzerlik göstermektedir. Purket motifinde kullanılan yapraklı çiçek deseni karşılıklı iki kenara dörder, diğer iki kenara ikişer

⁶⁵ Havva Manzak (Hafız Ali Manzak'ın küçük kızı), 1934 Doğumlu, 08.01.2017 tarihli söyleşi.

⁶⁶ Fotoğraf 22: Kenar – köşe deseni kalıbı (N. Aydın arşivi).

⁶⁷ Fotoğraf 23: Bohça deseni kalıbı (N. Aydın arşivi).

⁶⁸ Fotoğraf 24: Yorgan yüzü basımında kullanılan beş dal desen kalıbı ön yüzü (N. Aydın arşivi).

⁶⁹ Fotoğraf 24a: Beş dal desen kalıbı arka yüzü (N. Aydın arşivi).

⁷⁰ Zehra Sayın İçöz (Remzi Sayın'ın kızı)

motif vurulmakta ve ortası boş bırakılmaktadır.⁷¹

Fotoğraf 25⁷²

Fotoğraf 26⁷³

Bu yazmalar Karadeniz Teknik Üniversitesi Trabzon Meslek Yüksekokulu Tekstil, Giyim, Ayakkabı ve Deri Bölümü Giysi Müzesine, Akçaabat Halk Eğitim Merkezinden Emekli Usta Öğretici Zehra Sayın İçöz tarafından bağışlanmıştır.⁷⁴

3.4. Nalbant Ailesi

Semerciler yokuşunun başında Bahar Kundura'nın sahibi Halil İbrahim Nalbant ile 02. 12. 2016 tarihinde yapılan söyleşide, babaannesinin Trabzon'da Çömberci Seher olarak tanındığını söylemiştir. Halil İbrahim Nalbant, dedesinin İstiklal Savaşı'nda, Pasinler'de şehit düştüğünü, babaannesinin muhacirlikten döndükten sonra, en büyüğü 12, en küçüğü 2 yaşında yetim kalan beş çocuğunu yazmacılık yaparak büyüttüğünü anlatmıştır.⁷⁵

Babanne Seher Hanım, Yenicuma Mahallesi'nde oturduğu evde yazma yapıp, yazmaları Cephaneliğin altındaki dereye yıkadıktan sonra kurutup, katlayıp, paketleyip satış için Yakup Reisoğlu'na getirmiştir. Trabzon'daki diğer esnaflar da Seher Nalbant'tan yazma almak istemiş, ancak o sadece ürettiği yazmaları Yakup Efendi'ye vermiştir. Bu yazmalar, ağırlıklı olarak Gümüşhane, Bayburt ve Kelkit civarlarına satılmıştır.⁷⁶

Yapılan yazmalarda genellikle dört kenara desen basılıp, içi boş bırakılmıştır. Halil İbrahim Nalbant, 1960'lı yıllarda Trabzon'da yazmacılık

⁷¹ Kemal Türker, *Ağaç Baskı Tokat Yazmaları*, İş Bankası, İstanbul 1996, s. 29

⁷² Fotoğraf 25: Trabzon Akçaabat'ta üretilmiş yazma örnekleri (N. Aydın arşivi)

⁷³ Fotoğraf 26: Trabzon Akçaabat'ta üretilmiş yazma örnekleri (N. Aydın arşivi)

⁷⁴ Zehra Sayın İçöz (Remzi Sayın'ın kızı)

⁷⁵ Halil İbrahim Nalbant (Çömberci Seher'in torunu), 13.01. 1945 Doğumlu, 02.12. 2016 tarihli söyleşi

⁷⁶ Halil İbrahim Nalbant (Çömberci Seher'in torunu), 13.01. 1945 Doğumlu, 02.12. 2016 tarihli söyleşi

yapan esnafların Yakup Reisoğlu, Ahmet Ali Murtezaoğlu, Ziya Erçin ve İhsan Babayoğurt olduğunu, Ahmet Ali Murtezaoğlu'nun Kemerkaya'daki atölyesinde mantardan yaptığı baskı kalıpları ile yazma bastığını, ayrıca 1960'lı yıllarda İhsan Babayoğurt'un kalıp yapımına tanıklık ettiğini belirtmiştir.⁷⁷

4. KTÜ/ TMYO Yazma Baskı Atölyesi Örneği

Trabzon'da yazmacılığın tarihsel gelişimini araştırmak üzere sahada gözlem yöntemi kullanılarak geçmişte Trabzon'da yazmacılık yapmış ailelere ulaşılmış, bu ailelerinin hayatta kalmış bireyleri ile yapılan söyleşilerde elde edilen bilgiler derlenerek yazma yaptıkları döneme ait ellerinde kalan yazmalar ve kullandıkları kalıpların görüntüleri alınmıştır. Bu bilgilere dayanarak geçmişte Trabzon'da yapılan, ancak bugün unutulmuş, yok olmuş yazmacılık mesleği ile ilgili erişilen bilgileri basılı bir kitap haline getirmek ve yazmacılık mesleğini Trabzon'da yeniden canlandırmak üzere bir Yazma Baskı Atölyesi kurulması hedeflenmiş, bu hedef doğrultusunda bir alt yapı projesi hazırlanarak KTÜ BAP birimine sunulmuştur. Yapılan değerlendirmede proje kabul edilerek 11. 01. 2016 tarihinde yürütmesi başlamıştır. Bir yıl süreli olarak hazırlanan proje için, gelişmeler doğrultusunda altı aylık ek süre talebinde bulunulmuş, bu talep BAP birimi tarafından değerlendirilmiş ve proje 11. 07. 2017 tarihinde bitirilmek üzere ek süre verilmiştir.

Atölye kurulumunda gerekli alt yapının hazırlanması, demirbaş ve sarf malzemelerinin alımı için piyasa araştırması yapıp, iki satın alma gerçekleştirilmiştir. Birinci satın almada alt yapının kurulması ile ilgili demirbaş ve sarf malzemesi, ikinci satın almada ise yazma yapımı için gerekli sarf malzemesi ve demirbaş alımı yapılmıştır. Projenin ilk üç ayında, demirbaş ve sarf malzemesi alımları yapılarak, çalışma takviminde belirtilen alt yapı kurulmuş, ikinci üç aylık dönemde demirbaş eşyaların kabulleri ve atölye planı doğrultusunda montajlar yapılmıştır. Teknik şartnamelerde belirtilen özellikler doğrultusunda yapılan satın almalar ile ilgili ödemeler BAP birimi tarafından gerçekleştirilmiştir. Atölye projenin onuncu ayında kullanıma hazır duruma getirilmiştir.

⁷⁷ Halil İbrahim Nalbant (Çömberci Seher'in torunu), 13.01. 1945 Doğumlu, 02.12. 2016 tarihli söyleşi. Trabzon'da yazmacılık yapan esnaflardan Yakup Reisoğlu, Ahmet Ali Murtezaoğlu, Ziya Erçin, İhsan Babayoğurt ve Ahmet Ali Murtezaoğlu'nun ailelerine tanıyanlar aracılığıyla ulaşılarak yazmacılık yaptıkları dönem ile ilgili bilgi edinilmeye çalışılmış, ancak herhangi bir bilgi ve ürüne ulaşılamamıştır.

4.1. BAP İle Kurulan Yazmacılık Atölyesi

KTÜ TMYO Tekstil, Giyim, Ayakkabı ve Deri Bölümü Yazmacılık Atölyesi olarak kurulan atölye, okulun birinci kat, batı cephesinde yer almaktadır. 80 m² üzerine kurulu atölyede aynı anda on altı (16) kişi çalışma yapabilmektedir. Baskı yapmak üzere hazırlanmış 120cm x 100cm boyutlarında iki masa arasına, 80cm x 40cm boyutunda boya teknesi sehpaı yerleştirilerek iki kişinin aynı zamanda boya teknesini kullanma olanağı sağlanmıştır.

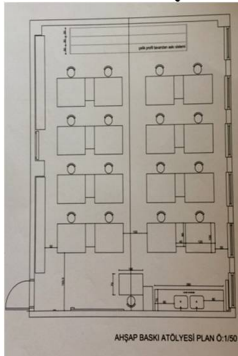
Atölyenin doğu duvarı iç kısmına boydan boya malzeme dolapları yerleştirilmiş, alınan sarf malzemeleri, özelliklerine göre dolaplara yerleştirilmiştir. Atölyenin doğu duvarı dış kısmına ise camekânlı sergileme vitrinleri monte edilerek, yapılan çalışmalar ve yazma örnekleri burada sergilenmektedir. Atölyenin güney duvarı orta kısmında kurutma alanı, kuzey duvarında ise iki evyeli yıkama ve durulama alanı oluşturulmuştur.

Boya hazırlama ve boyama sırasında oluşan kirli havayı temizlemek için iki adet klima sistemi kurulmuştur. Baskı yapılacak masaların üzerine dokusuz battaniye kaplanıp, üzerlerine ince, siyah keçe yerleştirilmiş, baskıya hazır hale getirilmiştir. Boya tekneleri için çam kasnak hazırlanıp, içi deri kaplanmış, tekne içine ince kaşe kumaş serilerek baskı için kullanıma hazır hale getirilmiştir. Tahtanın yanında, eğitimi desteklemek için bilgisayar ve projeksiyon sistemi kurulmuştur.

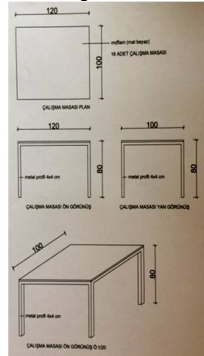
Yazma yapımında kullanılmak üzere satın alınan anilin, potasyum klorat, çiriş, göztaş, pigment gibi boyar maddeler, baskı yapılacak pamuklu tülbent, viskon kumaş, kalemişi ve kalıp kalem yazmaları renklendirmek üzere çeşitli incelikte fırça ve paletler 16 kişilik planlanmış, eğitim alacak kişiye masasında bağımsız çalışma ortamı hazırlanmıştır.

Reçete okumak, reçeteye göre boya hazırlama bilgi ve becerisi kazanmak amacıyla her katılımcının boyar maddeleri istenilen ölçekte hazırlayabilmesi için hassas terazi satın alınmıştır.

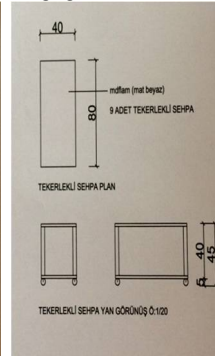
4.2. Atölyenin Alt Yapı ve Demirbaş Çizimleri

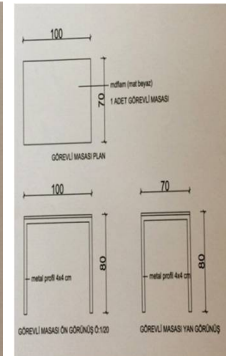
Şekil 6. Atölye Genel Yerleşim Planı

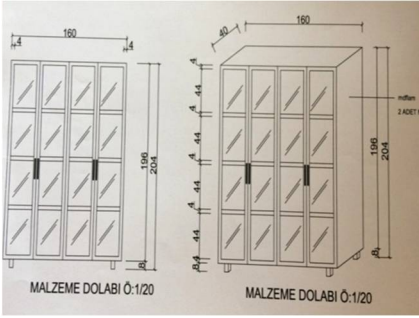
Şekil 7. Çalışma Masaları Planı

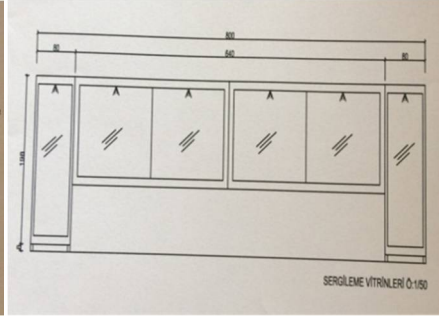
Şekil 8. Tekerlekli Sehpa Planı

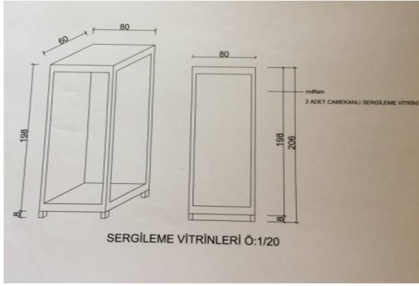
Şekil 9. Görevli Masası Planı

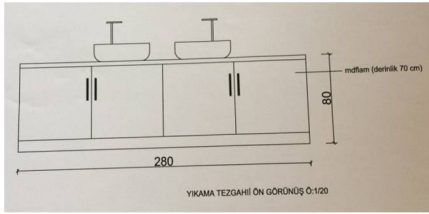
Şekil 10. Malzeme Dolabı Planı.

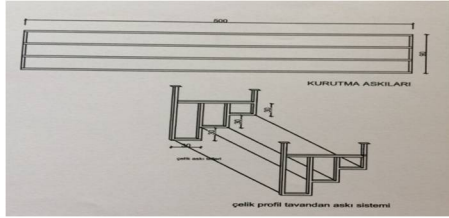
Şekil 11. Sergileme Vitrinleri Genel Görünüm Planı.

Şekil 12. Sergileme Vitrinleri Yan Kısım ve Orta Kısım Planı.

Şekil 13. Yıkama Tezgahı Planı.

Şekil 14. Kurutma Alanı ve Askılık Planı.

4.3. Atölye Kurulumu İçin Satın Alınan Demirbaş ve Sarf Malzemeleri Tablosu

Bütçe Türü	Tanımı/Adı	Miktar	Birimi
Demirbaş	6kg- 0,1 gr hassasiyetli dijital terazi	18	Adet
Demirbaş	18.000BTU/h Duvar tipi klima On/Off	1	Adet
Demirbaş	22.000BTU/h Duvar tipi klima On/Of	1	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	İlave bakır borulama ve plastik kablo tavası	1	Takım
Demirbaş	Cam tipi aspiratör 700m3, 5 kademeli hız anahtarı dahil	2	Adet

Tüketim Malzemesi (Genel)	Fan montajı için cam kesme	2	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	Fanlar ve klimalar için elektrik tesisatı ve sigortası	1	Takım
Tüketim Malzemesi (Genel)	120*30 Led panel	20	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	36 Ledli94cm RGB Wallwaster	1	Adet
Demirbaş	30 W Ledprojeör	2	Adet
Demirbaş	Wireless-N150 Router 4port Point/ Router/ Repeater	1	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	Tavan Asmalı Kurutmalık	1	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	205m2 alanın boya, badana, alçı, sıva işleri malzemeli	1	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	12W Çift renk(mavi-beyaz) led	5	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	Üç çip ALMN. led bar	5	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	SLİM Trafo 10 A	1	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	Battaniye	16	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	Sert plastik fırça	15	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	Çamaşır mandalı (20'li paket)	5	Paket
Tüketim Malzemesi (Genel)	Çamaşır ipi (10 metrelik paket)	20	Paket
Tüketim Malzemesi (Genel)	Sağlık eldiveni (100)lük paket)	20	Paket
Tüketim Malzemesi (Genel)	Geniş ağızlı 100 numara fırça	15	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	Çelik çamaşır teli (10 metrelik paket)	10	Paket
Tüketim Malzemesi (Genel)	Yoğun trafik PVC yer döşemesi (80 metrekare)	80	Adet
Tüketim Malzemesi	PVC 0,25 Plastik silikonlu masa örtüsü	65	Adet

(Genel)	(65 metre)		
Tüketim Malzemesi (Genel)	KEÇE 3mm kalınlık, 1000mm en (65 metre)	65	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	VUAL KUMAŞ 220cm en (12 metre)	12	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	Anilin boya (10 kilo)	10	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	Göztaşı (10 kilo)	10	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	Potasyum klorat (10 kilo)	10	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	Pigment (Her renk 10 kg, toplam 50kg)	50	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	Kiriş (5 kilo)	5	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	Akar Boya (5 kilo)	5	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	Amonyak (10 kilo)	10	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	Şeker (5 kilo)	5	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	Pamuklu Tülbent Kumaş (200 metre)	200	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	Viskon Kumaş (100 metre)	100	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	30 x 45cm dikdörtgen, cilalanmış çam kasnak	90	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	DERİ (çam kasnak için)	90	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	45cm çap, 17cm yükseklikte şeffaf plastik kap (tekne)	16	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	38cm en,52cm boy ve 20cm yükseklikte, tutacaklı şeffaf plastik kap(tekne)	16	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	30x30 boyut, 20cm yükseklikte şeffaf plastik kap (tekne)	16	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	123 SER 00 Fırça	20	Adet
Tüketim Malzemesi	123 SER 0 Fırça	20	Adet

(Genel)			
Tüketim Malzemesi (Genel)	123 SER 1 Fırça	20	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	123 SER 3 Fırça	20	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	123 SER 5 Fırça	20	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	123 SER 10 Fırça	20	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	Palet Büyük boy	20	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	10x15 boyutunda ıhlamur ağacından blok	50	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	15 x15 boyutunda ıhlamur ağacından blok	50	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	Oyma bıçağı	15	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	Iskarpela	30	Adet
Demirbaş	Tabure. Metal ayaklı, 1.sınıf suni deri, metal ayak basma demirli, tekerlekli, dönerli, ayarlı	16	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	Stor perde	6	Adet
Demirbaş	Masaüstü bilgisayar İ3-1TB+120GB SSD-8GB-23 LED HDMI	1	Adet
Demirbaş	Projeksiyon Cihazı+ Storlu Perde (1024x768 3500AL HDMI)	1	Adet
Demirbaş	Çalışma Masası	16	Adet
Demirbaş	Çalışman (Eğitici) masası	1	Adet
Demirbaş	Tekerlekli Sehpa (boya teknesi sehpa)	9	Adet
Demirbaş	Malzeme Dolabı	2	Adet
Demirbaş	Malzeme Dolabı Camlı	2	Adet
Demirbaş	Camekanlı Sergileme Panosu	2	Adet
Demirbaş	Camekanlı Sergileme Vitriini	2	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	Yıkama Tezgahı ve Dolap	1	Adet

Tüketim Malzemesi (Genel)	Yıkama Tezgahı (Evye)	1	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	Yıkama Tezgahı (Tezgah Granit)	1	Adet
Tüketim Malzemesi (Genel)	Batarya	2	Adet

Tablo 2. Satın Alma Genel Tablosu⁷⁸

5. Bulgular

Atölye kurulumu için kullanılan bütçe 73.756.12 TL olup, kurulan atölyede “2. Ulusal Yazmacılık Çalıştayı” ve “3. Ulusal Yazmacılık Çalıştayı” olmak üzere iki çalıştay düzenlenmiştir. Katılımcılar karakalem, kireç söktürme, kalıp kalem, pigment ve elvan yazma çalışmaları yapmıştır.

Çalıştaylarda boya hazırlama, baskı yapma, yıkama, kurutma, renklendirme çalışmaları Türkiye’ de son kalan yazma ustalarından, Tokat Yazma Ustası Hüseyin Er tarafından yaptırılmıştır.

5.1. Kurulan Yazma Baskı Atölyesi

Fotoğraf 27. Atölye Malzeme Dolapları ve Yerleştirilen Sarf Malzemeleri.

Fotoğraf 28. Genel Görünüm Fotoğraf 29. Çalışma Masaları Fotoğraf 30. Kurutma Alanı

⁷⁸ KTÜ BAP 5353 Kodlu Proje Raporu, Trabzon 2017, s. 15-16-17-18.

Fotoğraf 31. Projeksiyon. Klima, Tahta

Fotoğraf 32. Pencere ve Stor Perde ve Aydınlatma

Fotoğraf 33. Yıkama ve Durulama Alanı

Fotoğraf 34. Iskarpelalar

Fotoğraf 35. Su teknesi

Fotoğraf 36. Tabure

Fotoğraf 37. Yer döşemesi

Fotoğraf 38. Sergileme vitrini kabin

Fotoğraf 39. Sergileme vitrini orta kısım.

Fotoğraf 40. Yazma Yapımında Kullanılan Boyar Maddeler.

5.2. İkinci Ulusal Yazmacılık Çalıştayı

KTÜ, TMYO, Tekstil, Giyim Ayakkabı ve Deri Bölümü tarafından 02-04 Kasım 2016 tarihinde düzenlenen 2. Ulusal Yazmacılık Çalıştayı'nda atölyenin açılışı yapılmış, çalıştay etkinlikleri üç gün boyunca bu atölyede yürütülmüştür. Atölye, her katılımcı tek başına baskı çalışması yapacak şekilde planlanmış, bu plan doğrultusunda kurulan atölyede gerçekleştirilen 2. Ulusal Yazmacılık Çalıştayı'nda her katılımcı ayrı masada yazma baskı çalışması yapmıştır.

Farklı üniversitelerden ve orta öğretim kurumlarından toplam on altı kişinin katıldığı çalıştayda katılımcılar Karakalem Yazma, Kalıp Kalem Yazma, Kireç Söktürme, Pigment Yazma çalışmaları yapmıştır. Çalıştayda boya hazırlama, baskı yapma, yıkama ve kurutma işlemleri hakkında bilgi verilmiş, uygulama yaptırılmıştır. Katılımcılara, uygulama için gerekli tüm gereçler kurulan atölye sarf malzemelerinden verilmiştir.

Çalıştay süresince katılımcıların kendi ürettikleri yazmalar, TMYO sergi alanında sergilenmiş, kitapçık hazırlanmak üzere tüm çalışmalar fotoğraflanmıştır. Çalıştay sonunda katılımcılara anket uygulanmış, anket sonuçları değerlendirilmiş, gerek donanım, gerek eğitim, gerek organizasyon açısından kurulan atölye ve düzenlenen çalıştay ile ilgili yüksek oranda memnuniyet ve övgü alınmıştır. Anket sonuçları ve sözlü olarak iletilen değerlendirmelere göre, kurulan atölyenin Türkiye'de ikinci bir örneği olmadığı, örnek bir model olduğu yönünde tespitlerde bulunulmuştur. Yazmacılık sanatının en yaygın uygulandığı Tokat ilinde, Tokat'taki Osmangazi Üniversitesi'nde dahi böyle bir atölyenin olmadığı, dolayısıyla bu modelin mutlaka bilimsel bir ortamda örnek bir model olarak sunulması yönünde görüşler belirtilmiş ve proje verileri doğrultusunda bu makale yazılmıştır.

Fotoğraf 41. Yazmacılık Atölyesinin Açılışı⁸⁰

Fotoğraf 42. Katılımcıların Ortak Baskı Çalışması⁷⁹

Fotoğraf 43. 2. Ulusal Yazmacılık Çalıştayında Yapılan Pigment, Karakalem, Kalıp kalem ve Kireç Söktürme Yazmalar⁸¹

5.3. Üçüncü Ulusal Yazmacılık Çalıştayı

Tekstil, Giyim, Ayakkabı ve Deri Bölümü tarafından 20-21 Nisan 2017 tarihlerinde, alt başlığı “Yazmalardaki El İzleri” olan Uluslararası Geleneksel Sanatlar Sempozyumu düzenlenmiş, sempozyum kapsamındaki sanatsal etkinlikler çerçevesinde 3. Ulusal Yazmacılık Çalıştayı gerçekleştirilmiştir.

Çalıştayda, karakalem, kireç söktürme ve elvan yazma teknikleri hakkında bilgi verilip, uygulama yapılmıştır. Elvan yazma uygulamasında özellikle “Trabzon Kenar” kalıbı kullanılarak yazma baskı yapılmış, yazma çalışmaları için gerekli tüm gereç, kurulan atölyeden karşılanmıştır.

Fotoğraf 44. Üçüncü Ulusal Yazmacılık Çalıştayı, Kireç Söktürme Yazma Çalışması⁸²

⁷⁹ KTÜ BAP 5353 Kodlu Proje Raporu, Trabzon 2017, s.33

⁸⁰ KTÜ BAP 5353 Kodlu Proje Raporu, Trabzon 2017, s.21

⁸¹ KTÜ BAP 5353 Kodlu Proje Raporu, Trabzon 2017, s.33

⁸² KTÜ BAP 5353 Kodlu Proje Raporu, Trabzon 2017, s.34

Sonuç

Anadolu, tarihi İpek Yolu üzerinde olması, göçler ve daha pek çok etkenle geleneksel sanatlar bakımından çok zengin ve köklü bir geçmişe sahiptir. Kültürel etkileşim sonucu her yöresinde benzer veya farklı, çok değerli geleneksel sanat öğeleri mevcut olup, bunların bir miras olarak korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması gerekmektedir.

Pek çok geleneksel sanatımızın, çağın teknolojisine yenilerek yok olması ve kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya olduğu günümüzde, bu mesleklerin yaşatılması için devletin politikalar geliştirmesi, bu ürünler ile ilgili coğrafi işaretlerin belirlenip, patentlerinin alınması zorunludur. Aksi takdirde binlerce yıldır yaşamımızın her alanında yokluk karşısında ihtiyacı karşılamak için bir çözüm olarak geliştirilmiş “kırkyama”mıza bugün nasıl “patchwork” denilmekte ise, diğer kaybettiğimiz sanatları da yarın başka isimlerle telaffuz edebileceğimiz unutulmamalıdır.

Geleneksel el sanatları üzerinde çalışan bilim insanı, uzman, sanatçı ve ustaların sosyokültürel değişimleri yakından takip ederek, toplumun beğenisi ve talepleri doğrultusunda üretim koşulları ve tekniklerini yeniden ele alarak değerlendirmesi, varılan sonuçlar ışığında sorumlu kişi ve kurumları etkilemesi, sorunun çözümüne katkı sağlayacaktır.

Anadolu’da kaybolmaya yüz tutmuş, Trabzon’da unutulmuş mesleklerden olan yazmacılığın Trabzon ile ilgili geçmişinin araştırılarak ortaya çıkarılması, bu sanatın yaşatılması ve çağın ihtiyaçları doğrultusunda, özünü kaybetmeden, yeni tasarımlarla gelecek kuşaklara aktarılmasında bu çalışmanın ve kurulan atölyenin yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Yazılı kaynaklarda 1800’lü yıllardan beri Trabzon’da yazmacılığın yapıldığı, ulaşabildiğimiz yaşayan yazmacılardan öğrendiğimize göre 1940-1970 yılları arasında Trabzon’da yapılan yazmacılığın teknik ve malzeme açısından Anadolu’nun diğer bölgelerinde yapılanlardan farklı olmadığı, aynı malzeme ve aynı teknikler kullanılarak üretim yapıldığı, farklılık olarak sadece Manzak’ların baskı boyası hazırlamada kaynar su kullandıkları, bu farklılığın yazma baskılarında bir olumsuzluğa yol açmadığı, o dönem yapılmış yazmalar incelendiğinde ortaya çıkarılmıştır.

Trabzon Ticaret Odası kaynaklarında da belirtildiği gibi büyük çoğunluğu tezgâh tarzı üretim araçlarıyla çalışan ve daha çok zanaat olarak nitelendirilebilecek aile işletmelerinde yapılan yazmacılıkta baskı, yıkama ve kurutma işlemleri için hep bahçeli, taşlıklı ve denize yakın evlerin tercih edilmiş olduğu tespit edilmiştir.

Bugün Pazarkapı Mahallesi’nde, etrafındaki evlerin kentsel dönüşüm nedeniyle yıkılmasıyla ortaya çıkmış Erkut ailesinin 7. ev olarak kullandığı Kalaycılar Evi, yıkılmayıp, restore edilerek “Yazmacılık Müzesi” olarak değerlendirilmesi önerilmektedir. Zira bu ev, Trabzon kent belleği için tarihe ışık tutacak önemli bir kültür merkezi haline getirilebilir.

Öte yandan Anadolu’da kaybolmaya yüz tutmuş bu geleneksel tekstil baskı sanatının yaşatılması için üniversitelerin ilgili bölümlerinin programlarına yazmacılık dersi eklenebilir. Kurulan örnek atölyede yazmacılık mesleğini Trabzon’da yeniden canlandırmak ve yaşatmak üzere kalıpcı ve yazmacılar yetiştirilebilir.

Trabzon’un turizmine katkı sağlaması açısından özellikle Trabzon Kenarı motifi kullanılarak hediyelik eşya üretilebilir. Dünya çapında tanınırlığı olan Trabzonlu ressam ve yazma sanatçısı Bedri Rahmi Eyüboğlu adına her yıl festival, fuar veya çalıştay düzenlenerek konunun ulusal ve uluslararası tanıtımı sağlanabilir.

KAYNAKLAR

1. Kitap ve Makaleler

AKBİL, Fatma Pamir, *Türk El Sanatlarından Örnekler*, Akademi Yayınları, İstanbul 1970.

AYDIN, Nazmiye, “Trabzon’da Yazmacılık”, *Uluslararası Geleneksel Sanatlar Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, KTÜ, Trabzon 2017, s. 72- 87.

BOSTAN, M. Hanefi, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2002.

DEMİRCİ, M. Sırrı, *Elvan Yazmalar Diyarı Tokat*, Can Ofset Matbaacılık, Tokat 2016.

FIÇICIOĞLU, Ayşe-AYDIN, Nazmiye, “Trabzon’da Unutulan Meslek Çömbencilik (Yazmacılık)”, *Uluslararası Kültür, Sanat, Folklor Kongresi/ Sanat Etkinlikleri*, Ed. Osman Kunduracı-Ahmet Aytaç, Rostov-Na-Don/Rusya, Anka Basım Yayın Ltd.Şti. s.313-320

<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/40146/001641398010.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

<http://yumurtaliekmek.com>, Yazmacılık nedir?

KAYA, Reyhan, *Türk Yazmacılık Sanatı*, Türkiye İş Bankası, İstanbul 1974.

KTÜ BAP 5353 Kodlu Proje Raporu, Trabzon 2017, s. 15-16-17-18-21-33-34.

ÖKSÜZ, Hikmet – USTA, Veysel – İNAN, Kenan, *Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Tarihi 1884-1950*, İber Matbaacılık, Trabzon 2009.

SÜMERKAN, M. Reşat, *Trabzon Yöresi Geleneksel El Sanatları*, Eser Ofset, Trabzon 1998.

TEZEL, Zeynep, “Yazmacılık Sanatında Desenleme Teknikleri (Kalıp Tekniğiyle Ağaç Baskı Uygulama Örneği)”, *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, Yıl 2009, S: 25, s. 28.

TEZEL, Zeynep, “Yazmacılık”, <http://idesanat.com>, <http://www.blogsiteniz.com>; <http://www.megep.meb.gov.tr>

TÜRKER, Kemal, *Ağaç Baskı Tokat Yazmaları*, İş Bankası, İstanbul 1996.

ÜÇÖK, Yıldız, “Tablo Değerinde Yazmalar”, *Cumhuriyet Dergisi*, Yıl 1987, S: 76, s.31.

YILDIRMIŞ, Fatma, *Sözlü Kültür ve Gelenek Bağlamında Trabzon Yöresi El Sanatları*, KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Trabzon 2014.

www.ismek.ist

2. Kaynak Kişiler

Meral Erkut Yol (Osman Erkut’un kızı)1957 doğumlu.

Ali Manzak (Hafız Ali Manzak’ın torunu).

Fabiş Manzak (Hafız Ali Manzak’ın büyük kızı)1924 doğumlu.

Havva Manzak (Hafız Ali Manzak’ın küçük kızı)1934 doğumlu.

Halil İbrahim Nalbant (Çömberci Seher’in torunu).

Zehra Sayın İçöz (Remzi Sayın’ın kızı).

3. Koleksiyonlar

Nazmiye Aydın yazma ve fotoğraf koleksiyonu